

1.01
Prejeto 10. 4. 2009

UDK 929Vaina E.:327(450)

Branko Marušič*

Publicist Eugenio Vaina de' Pava, padel na Batognici v pogorju Krna leta 1915

IZVLEČEK

Diplomant filozofske fakultete univerze v Firencah Eugenio Vaina (1888-1915) se je še v študentskih letih vključil v politično gibanje italijanskih katoličanov. Najprej so ga zanimala moralna in etična vprašanja, nato pa je povsem prešel na politiko. Svoje zanimanje je naprej usmeril na Balkan, k problemom albanskega naroda, pa tudi srbske države. Nato je v svojih objavah zagovarjal aktivno vlogo Italije v dogajanjih med prvo svetovno vojno predvsem zato, da bi italijanska udeležba v tej vojni pripomogla k združitvi Julijske krajine z Italijo in k uničenju habsburške monarhije. Vprašanje Slovencev je reševal v duhu Mazzinijevih zamisli, zagotoviti Slovincem avtonomen razvoj v novi državni skupnosti. Padel je že na začetku vojne (druga soška ofenziva) kot italijanski vojak na slovenskih tleh, v pogorju Krna.

Ključne besede: Italija, 1. svetovna vojna, politika, Eugenio Vaina, Trst

ABSTRACT

PUBLICIST EUGENIO VAINA DE' PAVA, FALLEN ON BATOGNICA IN THE KRN MOUNTAINS IN 1915

Eugenio Vaina (1888-1915), graduate of Faculty of Arts in Florence, joined the Italian Catholic political movement during his student years. Initially he was interested in moral and ethical issues, but then he focused on politics completely. At first his interest was directed towards the Balkans and the problems of the Albanian nation as well as the Serbian state. In his publications he later advocated the active role of Italy in the events of World War I, notably because the Italian participation in this war would contribute to the unification of Venezia Giulia with Italy and to the destruction of the Habsburg Monarchy. He resolved the issue of Slovenians in the spirit of Mazzini's ideas, namely, to ensure an autonomous development to Slovenians in the context of the new state. He fell as an Italian soldier on the Slovenian territory in the Krn Mountains soon after the war started (the 2nd Soča Offensive).

Key words: Italy, World War I, politics, Eugenio Vaina, Trieste

* Dr., znanstveni svetnik, redni prof. v pokoju, Pot na Drage 4, SI-5250 Solkan; e-naslov: branko.marusic@guest.arnes.si

Na slovenskih tleh je prvo svetovno vojno doživelo več pomembnih osebnosti italijanske javnosti. Veliko jih je bilo tudi iz sveta kulture (Carlo Emilio Gadda, Ugo Ojetti, Ardengo Soffici, Arturo Toscanini, Giuseppe Ungaretti), med njimi so nekateri umrli na slovenskih tleh kot vojaki (Giulio Bechi, Giosuè Borsi, Renato Serra, Scipio Slataper), tako tudi publicist Eugenio Vaina de' Pava (1888-1915).¹ Kot podporočnik alpincev (bataljon Val Toce) je padel v pogorju Krna med osvajanjem Batognice - Italijani so jo poimenovali Monte Rosso - 21. julija 1915, prav na začetku druge soške ofenzive.

Eugenio Vaina, rojen v Firencah leta 1888, je bil sin visokega avstro-ogrskega oficirja madžarskega rodu.² Potem ko je oče zapustil družino, ga je vzgajala predvsem mati Marietta Sichel, ki je bila po krvi in po duhu "italianissima". Italijanski državljan pa je postal šele leta 1910, po očetovi smrti.³ Bil pa je deležen tudi verske vzgoje pri redovnikih barnabitih/pavlancih. Osemnajstleten se je vpisal na univerzo v Firencah, po štirih letih je julija 1910 končal šolanje na filozofski fakulteti. Iz časa študija so njegove prve objave izvornih spisov in prevodov, ki posegajo v starejša obdobja zgodovine krščanstva. Poleg klasičnih jezikov ter arabščine in hebrejščine je znal tudi albanščino, romunščino in srbohrvaščino. Že v študentskih letih je deloval v organizaciji Unione giovanile italiana per la moralità, ustanovljeni leta 1906), vodil njeno florentinsko sekcijo in sodeloval v glasilu zveze *Vita nova*. Leta 1910 je sodeloval pri prvih akcijah državne zveze za italijanski Jug (Associazione nazionale per gli interessi morali ed economici del Mezzogiorno) ter tudi v politični organizaciji Lega Democratica Cristiana Italiana, ki jo je 3. septembra 1900 v Rimu ustanovil duhovnik Romolo Murri. S članki in poročili je sodeloval zlasti v enem izmed glasil krščanske demokratične lige, pri tedniku *L'Azione* (1906-1918), ki je začel izhajati v Torinu, nadaljeval v Firencah in nazadnje v Ceseni. Vaina se je povezoval tudi z lokalnim gibanjem lige na območju Romanje.⁴ Ta in druga gibanja italijanskih demokratičnih katoličanov ("il modernismo cattolico"), ki do konca prve svetovne vojne niso zrasla v neko politično stranko,⁵ so nadomestila predhodne italijanske organizacije katoličanov (Opera dei Congressi, comitati cattolici) in imela teoretična izhodišča v encikliki *Rerum Novarum* Leona XIII. Bila so predhodnik Italijanske ljudske stranke (Partito Popolare Italiano) don Luigija Sturza iz leta 1919 in kasnejše krščanske demokracije (Democrazia cristiana), nastale pozimi 1942/43 in razpadle leta 1994.

Eugenio Vaina je svojo službeno pot gimnazijskega učitelja začel na gimnaziji v Aosti in tu spoznaval jezikovno tradicijo kraja in dežele. Takrat je začel s publicističnimi objavami. Posvečal se je moralnim vprašanjem, ki jih je povezoval s krščansko etiko.⁶ Kmalu so ga prevzela vprašanja dnevne politike. V obdobju do

¹ Cesare Padovani (ur.): *Antologia degli scrittori morti in Guerra*. Firenze 1929; Branko Marušič: *O Kobileku* Ardenga Sofficija in o drugih vojnih dnevnikih ter spominih italijanskih avtorjev. V: *Kronika*, 2007, št. 2, str. 296 (289-304).

² V literaturi se navaja tudi kot Vajna. Rodovina Vajna naj bi izhajala iz Transilvanije.

³ Eugenio Vaina de' Pava: *La democrazia cristiana italiana e la guerra (1912-1915)*. Scritti politici raccolti e pubblicati dagli amici. Bologna 1919, str. IV, VII.

⁴ Danilo Veneruso: *Cattolicesimo, cultura ed impegno civile in Italia e nel Riminese. Una contestualizzazione storica della figura di Alberto Marvelli e dell'Azione Cattolica tra gli anni Trenta e Quaranta*, str. 15 (www.meic.net/data).

⁵ Giorgio Galli: *I partiti politici in Italia 1861-1943*. Torino 1994, str. 100.

⁶ Lorenzo Bedeschi: *Eugenio Vaina de' Pava e la lega per la moralità (con alcune lettere inedite)*. V: *Eligio Cacciaguerra e la prima Democrazia cristiana*. 2. Roma 1982, str. 603-632.

začetka prve svetovne vojne je dvakrat obiskal Albanijo. Prvič leta 1911, pred prvo balkansko vojno, in sicer v okviru garibaldinske ekspedicije, ki je sodelovala pri neuspelem uporu Albancev proti turški oblasti. Plod drugega obiska je bila knjiga *Albania che nasce* (Catania, 1914)⁷ in več časopisnih člankov, tudi v florentinski reviji *La Voce*.⁸ Namen njegovih obiskov in publicističnih objav je bila povezava Italije z balkanskimi deželami (Albanija) oziroma državami (Srbija) v duhu nasprotovanja Avstro-Ogrski. Ob obiskih je tudi spoznaval problematiko malih narodov, ki so imeli pomembno mesto v njegovih pogledih na svet. Ob začetku prve svetovne vojne je bil poseben poročevalec za Srbijo torinskega dnevnika *La Stampa*. Od avgusta 1914 do maja 1915 se je zavzemal za vstop Italije v vojno na strani antantnih sil. Leta 1914 je v Ceseni objavil brošuro *La nostra politica estera*,⁹ zbornik spisov, ki so med januarjem in junijem 1914 izhajali v tedniku *L'Azione*.

Ob vojni napovedi Italije je kot prostovoljec vstopil v italijansko vojsko in 3. julija 1915 odšel na fronto. Njegovo smrt, smrt človeka "resničnega krščanstva", je v italijanskem parlamentu 30. junija 1916 omenil poslanec Marco Ciriani, ko je dokazoval patriotizem italijanskih katoličanov, v zvezi z razpravami, ki so se po letu dni vojne razvnele med zagovorniki vojne, "branilci domovine" in pacifisti, ki so sodili v socialistični tabor ali pa bili pod vplivom socialistov.¹⁰

Vaina je politično pripadal italijanskemu krščansko demokratičnemu gibanju in je v zgodovino pisju označen kot eden najpomembnejših predstavnikov krščansko demokratske lige.¹¹ Omenjajo ga skupaj z voditeljema te lige Eligiom Cacciaguero (1878-1918) in Giuseppejem Donatijem (1889-1931);¹² v delokrogu lige pa je ohranjeval avtonomno mesto.¹³ Vaina je želel v krščanskodemokratsko gibanje vnesti mazzinijevski duh, kar pa je bilo za katoliški tabor nenavadno, če je pri tem pomisliti na odnos Cerkve do Mazzinija.¹⁴ Bil je katoliški toda protiklerikalen.¹⁵

Posmrtno sta izšli še dve Vainovi knjigi, in sicer *La nazione albanese* (druga izdaja knjige iz leta 1912, Catania, 1917) ter zbornik člankov *Democrazia cristiana italiana e la guerra (1912-1915)*; (Bologna, 1919), ki so po večini so izšli v časniku *L'Azione*.

⁷ Ennio Maserati je v knjigi *Momenti della questione adriatica (1896-1914). Albania e Montenegro tra Austria ed Italia* (Udine 1981, str. 30) sodil, da je sicer izdaja starejšega datuma, toda z zelo bogatim gradivom.

⁸ Giuseppe Prezzolini: *La Voce 1908-1913. Cronaca, antologia e fortuna di una rivista*. Milano 1974, str. 1021. V reviji se je Vaina prvič pojavil sredi leta 1910, ko je razpravljal o krščanstvu in spolnem vprašanju. Med devetimi objavami, posvečenimi albanskemu vprašanju, je tudi razpravljanje o Albancih in Slovanih (*La Voce*, 28. 11. 1912). Pisal pa je tudi o francoščini v Val d'Aosta (*La Voce*, 31. 7. 1913). Prezzolini (navedeno delo, str. 28, 82, 236) Vaino omenja, mu pa večje pozornosti ne naklanja.

⁹ Brošura je bil ponatisnjena v zborniku Vainovih člankov *Democrazia cristiana italiana e la guerra (1912-1915)*; (Bologna 1919).

¹⁰ Marco Ciriani: *La Democrazia cristiana e la guerra*. Roma 1916, str. 5-6.

¹¹ Angelo Ventrone: *La seduzione totalitaria. Guerra, modernità, violenza politica (1914-1918)*. Roma 2003, str. 78.

¹² Prav tam, tam 38.

¹³ Mario Missiroli-Giuseppe Prezzolini: *Carteggio 1906-1974*, a cura di Alfonso Botti. Roma 1992, str. 205.

¹⁴ Adolfo Omodeo: *Momenti della vita di guerra. Dai diari e dalle lettere dei caduti 1915-1918*. Torino 1968, str. 157.

¹⁵ Prav tam, str. 163.

* * *

Eugenio Vaina je v svojem kratkem političnem in publicističnem delovanju v prvem obdobju (1912-1913) svoje glavno zanimanje namenjal tako razmeram na Balkanskem polotoku, predvsem Albaniji in Srbiji, kot tudi italijanskim osvojitvam v Afriki (Libija).¹⁶ Kasneje, po končanih balkanskih vojnah, pa se je posvečal predvsem problemom italijanske zunanje politike, nevtralnosti, razmerju italijanskih katoličanov do vojne, povezavam z antantnimi silami, razmeram v Italiji v času, tik preden je ta napovedala vojno Avstro-Ogrski, nazadnje pa je pošiljal v objavo članke z bojišča v Posočju. V letih 1914-1915 se je njegovo zanimanje za Balkan osredotočilo predvsem na Srbijo in Črno goro. Prav na primeru Albanije je pokazal svojo naklonjenost ustanavljanju samostojnih narodnih držav na ozemlju razpadajočega turškega imperija in bil proti okupaciji, ki bi jo mogle na tem ozemlju izvesti evropske države.¹⁷ Drugače pa je razmišljal o Slovencih, pravzaprav o ozemljih, na katerih so živeli. Obravnavi te tematike se na tem mestu posebej posvečamo.

Slovence prvič omenja mimogrede (*L'Azione*, 27. 7. 1913), ko so se skupaj s Čehi odzvali na besede tržaškega poslanca Giorgia Pitacca, da naj se Nemci uprejo slovanskemu iredentizmu.¹⁸ Obširnejše obravnave pa so iz prve polovice leta 1914, ko je v razpadajočem sistemu habsburške monarhije spoznal priložnost, da si Italija na severu in vzhodu zagotovi "najkrajšo mejo" ("un confine più breve"), kar je samodejno priklicalo v obravnavo, "kolikšen del Julijske krajine bo mogla italijanska kraljevina dobiti ob morebitnem popravku meje. Različno od gospodarskih fatalistov sodim, da v mnogih pogledih imajo priložnostne okoliščine večjo učinkovitost. Res je, da se eden od razlogov proti aneksiji Trsta (njegov razvoj, vezan na avstrijsko zaledje, ki pa se lahko usmeri k drugim tržiščem) razblini z umikom Avstrije ne samo od tam, marveč s celotne vzhodne obale Jadrana, ki bi postala srbska. Ostanejo pa dovolj tehtni razlogi, ki jih določata gorati položaj Krasa in pa prisotnost, ki ji ni oporekati, slovenske in srbsko-hrvaške manjšine, ki se iz petindvajsetodstotne prisotnosti na tržaškem ozemlju povzpne v Istri na skoraj petdesetodstotno. Ta slovanska manjšina je pomešana z Italijani na obali in obkroža nekatera italijanska naselitvena jedra notranjosti."¹⁹ Trst in Istra sodita v naravni sklop Italije ("ambito naturale d'Italia") in sprememba državne meje bi se mogla omejiti na reko Sočo vse do izliva, največ do Devina. V italijansko državo bi prišle nekatere občine avstrijske Furlanije. "Sodim," nadaljuje Vaina v času kmalu po sarajevskem atentatu, "da bi morala pri tem Italija sodelovati ne nedejavno, pač pa primerno pripravljena, da se kljub prizadevanjem naslednic Avstrije po vojni postavi pravična meja med Slovani in Nemci, pa tudi zato, da se dosežejo jamstva in pravice za tiste naše ljudi, ki bi jim bilo usojeno ostati zunaj kraljevine. Julijski

¹⁶ Na primer: La Cirenaica in Pomponio Mela (*Unità* 3. 2. 1912), ponatis v: Come siamo andati in Libia (Firenze 1914, str. 122-127).

¹⁷ Stefano Zanotto: L'Italia e la prima guerra balcanica. Diplomazia e opinione pubblica. Tesi di laurea, a.a. 2001-2002, Università degli studi di Torino, Facoltà di lettere e filosofia, str. 185-186.

¹⁸ Eugenio Vaina de' Pava: Democrazia cristiana italiana e la guerra (1912-1915). Bologna 1919, str. 25.

¹⁹ Eugenio Vaina de' Pava: La nostra politica estera. Cesena 1914, str. 24-25; Ponatis v Eugenio Vaina de' Pava: Democrazia cristiana italiana e la guerra (1912-1915). Bologna 1919, str. 63-64.

krajini, ki je postavljena - kar so naši možje iz leta 1848 Tommaseo, Valussi, Cattaneo spoznali - kot vmesni prstan med latinskim in slovanskim svetom (treh vrednih ljudstev hči, sestra in nevesta'), je zaradi narave usojeno, tako se zdi, da se vda udobju avtonomije in nevtralnosti. To ji omogoča njeno značilno delovanje, tudi gospodarsko, upoštevajoč dosledno duhovno pripadnost njenih prebivalcev. V teh pogojih bo mogoče primerjati asimilizacijsko moč dveh civilizacij. Taki primeri so poznani pri dveh drugih podobnih malih nevtralnih državah z dvojno dušo, postavljeni sta kot varnostni pas med latinsko in germansko skupnostjo vzdolž Rena: Švica in Belgija, ki bi se jima jutri, zaradi evropskega miru, pridružili tudi Alzacija in Lorena. Postavljeni izmenično, da ju osvojita dva velika sosednja naroda, nobena od njiju se ne bi mogla asimilirati popolnoma: čas je torej, da se prizna značilno delovanje, ki zelo presega diplomatski sporazum.²⁰ Vaina ne more razumeti, zakaj bi bila za Italijane izguba upravljanje skrajnih predstraž italijanskega naroda po vzoru švicarskega kantona Ticino. Pri tem je seveda mislil na tista ozemlja Avstro-Ogrske, naseljena z Italijani, ki bi po razpadu monarhije pripadala bodoči balkanski konfederaciji. Svoja razmišljanja končuje z napotilom, da bi Italija iz razpadle Avstrije zmogla pridobiti tisto, kar je znala Romunija iz razpadajoče Turčije.

Ob začetku vojne je čedalje bolj verjel v razpad habsburške monarhije ter se zavzemal za izstop Italije iz trozveze in za prekinitev nevtralnosti Italije. Spoznanje, da se mora Italija vključiti v vojno, se mu je utrdilo tudi potem, ko se je v drugi polovici avgusta 1914 vrnil iz Srbije. V časniku *L'Azione* je 23. avgusta 1914 opozarjal, da bi prav vztrajanje pri nevtralnem položaju pripomoglo, da Italija za vselej izgubi Julijsko krajino ali pa doživi sramoto, ko bi to ozemlje dobila kot darilo iz rok tujca.²¹ Ostro je polemiziral z zagovorniki nevtralne vloge Italije v vojni in teden dni kasneje zapisal, "da mora Italija storiti korak naprej in aktivno sodelovati v vojni, ki naj bi povzročila popoln in nepovraten propad Avstro-Ogrske".²² Za Italijo bi bilo pogubno, ko bi se Avstrija po vojni preuredila trialistično.

Problema Julijske krajine, pravzaprav Trsta, se je znova lotil v daljšem članku *I nuovi confini* (*L'Azione*, 1. 11. 1914).²³ V njem je pojasnil svoj spremenjeni pogled na prihodnost Trsta/Julijske krajine; bil je prepričan, da bo Avstro-Ogrska razpadla. Polemiziral je svojim prejšnjimi stališči iz časa, ko je presojal, da mora Julijska krajina zaradi svojih posebnosti dobiti poseben pravni položaj ("avtonomen in nevtralen, ki bi omogočal temeljno gospodarsko dejavnost in bi bil natančno spoštljiv do duhovne različnosti njenega prebivalstva"), pa tudi s stališčem svojega prijatelja Piera Bartoletti,²⁴ ki je presodil, da bi po razpadu avstrijske monarhije Trst lahko postal "cvetoče mesto bodoče slovanske države, v kateri bi Italija morala dobiti naravnega zaveznika", seveda ob jamstvu, ki bi ga morali dati

²⁰ Eugenio Vaina de Pava: *La nostra politica estera*. Cesena 1914, str. 26-27.

²¹ Isti: *Democrazia cristiana italiana e la guerra (1912-1915)*. Bologna 1919, str. 99.

²² Prav tam, str. 100.

²³ Prav tam, str. 119-131.

²⁴ Bartoletti (1893) je padel kot italijanski vojak 24. maja 1917 na Sv. Marku (Šempeter pri Gorici). Njegova stališča so spominjala na besede o Trstu, "pristanišču bodoče Slavije", ki jih je izrekel Cesare Cantù v odgovor na zdravico tržaškega guvernerja grofa Stadion sredi leta 1846 (*Angelo Vivante: Irredentismo adriatico*. Firenze 1912, str. 107).

Italijanom. Vaina je zaradi novih razmer spremenil svoja prejšnja stališča, rekoč, da taki pogledi premalo upoštevajo vojaške in politične potrebe Italije; pri tem je kritično opomnil na "nevedno lahkovernost" iredentistov do jadranskih problemov: "O tržaškem vprašanju je potreba govoriti predvsem s stališča Italijanov iz Italije prej kot s stališča posebnih tržaških interesov." Slovanski Trst bi bil za Italijo uničujoč. Po vojni Trst ne bi mogel živeti kot "cvetoče slovansko središče" in niti ne s polovično rešitvijo, kakršno predstavlja nevtralna država, svobodno jadransko mesto. Če naj bi ostal v Avstriji, bi vsak dan dokazoval svojo pravico do svoje duhovne pripadnosti Italiji. Prav tako ne bi noben Italijan pristal na to, da bi v mestu zavladal požrešni asimilizacijski duh skupnosti, ki je brez lastne kulture in lastnega gospodarstva." Šibkost nevtralnosti je po njegovem mnenju pokazala že "ta vojna" - omenja primer Belgije. "Narodi avstrijske države naj se porazdele v narodne države s čistimi državnimi mejami, čeprav bodo pri tem potrebni kompromisi na podlagi popuščanja in žrtvovanja." Pri razlagi svojih predlogov je omenil osebno izkušnjo, ko je "tisto poletje" potoval po Srbiji, takrat še vedno naklonjen nevtralnosti Trsta ("favorevole ad una neutralizzazione di Trieste"), saj je nato spoznal nemoč, da bi se dosegel miren sporazum med Slovani in Italijani. V Italijo se je iz Srbije vrnil prepričan, da mora biti Trst priključen Italiji. Na spremenjen odnos do problema je vplivalo srbsko javno mnenje. V Srbiji je srečal mnoge mlade, ki jih je navdihoval šovinizem. Eden med njimi mu je kasneje celo pisal, "da je treba ponovno zasesti obale Jadrana vse do Trsta, ki nam pripada zaradi zgodovinskih in etničnih razlogov in od koder smo bili pregnani, ker nas je v ne prav oddaljenem času zatirala kulturno močnejša skupnost; sedaj se sem vrnem zaradi maščevanja, okrepljeni z našimi pravicami." Tudi kak častnik mu je podobno kot črnogorski general zatrdil: "Trst je naski."

Toda javno mnenje je bilo drugačno. Ko je spraševal različne sogovornike o možnosti italijanske zasedbe Trsta in Istre, ni naletel na nasprotovanje, da bi k Italiji anektirali tudi ozemlja onkraj Pulja, do Učke. Vaina je svoje razpravljanje končal: "Zato, da bi ustvarili v lastni hiši čim manjše število sovražnikov, je potrebno slovenskemu ljudstvu ('plebi slovene'), ki ga je izkoriščalo tržaško meščanstvo, ustvariti take gospodarske in kulturne pogoje, da bodo prej kot druge sprejeli za svojo našo domovino. Računati pa moramo, da bi se tak odnos slovanske javnosti mogel menjati ob vsakem uspehu srbske in črnogorske armade, menjal bi se lahko tudi zaradi naše nepopustljivosti. Tisto, kar bi pa žrtvovali kot nadomestilo za Trst in Istro, pa je gotovo Dalmacija /.../ Dalmacija, ki naj bi v pravem času in razumno pripadala Srbiji, je nadomestek za osvoboditev Trsta in Pulja." Prav v zvezi z Dalmacijo je Vaina na tem mestu polemiziral s "paladinom italijanstva" Virginiem Gaydo v torinski *Stampi*. Polemiziral pa je tudi z drugimi italijanskimi časnikarji, ki so pisali o italijanski Dalmaciji, ki da jo je treba osvoboditi. Drugačno izbiro za Dalmacijo je Vaina zagovarjal tudi s podatki iz ljudskega štetja, ki je pokazalo, da živi v Dalmaciji 627.000 Hrvatov oziroma Srbov in 18.000 Italijanov. Opozoril je na močno hrvatsko politično življenje v Dalmaciji, na težave obvladovanja tolikih Slovanov v italijanski državi in na dolžino italijanske državne meje z bodočo slovansko državo.

Vaida je svoje poglede na vojno in njen izid predstavil tudi v referatu, ki ga je 6. januarja 1915 prebral v Bologni na petem kongresu organizacije Lega Demo-

cratica Cristiana Italiana.²⁵ V njem ni spremenil stališč, ki jih je dotlej objavljajl v tisku: "nasprotovanje Avstriji od včeraj in nasprotovanje Avstriji od jutri", "popolna in radikalna razdelitev Avstro-Ogrske", "izginotje Avstrije z obal Jadranskega morja", "aktivno sodelovanje Italije pri rešitvi mednarodne krize". V prvi točki dnevnega reda kongresa je bila zapisana zahteva o združitvi Tridentinskega in Julijske krajine z "madre patria italiana." Na bolonjskem kongresu je prevladalo Vainovo in stališče Giuseppeja Donatija o pravici, da samostojnost dosežejo narodnostne skupnosti, podpora delovanju za zlom habsburškega bloka, ki preprečuje demokratizacijo srednje in vzhodne Evrope ter stremenje za zблиžanje "slovanske in latinske duše v duhu mesijanstva don Brizia".²⁶ V daljšem članku *Gli interessi italiani e la Serbia* (v reviji *La Vita italiana all'estero*, februar 1915)²⁷ se je posvetil odnosom Italije s Srbijo. V pričakovanju odločitve Italije, da stopi v vojno, je pisal o njenem odnosu do antantnih sil. Na dan podpisa vojne napovedi Italije Avstro-Ogrski je seveda pozdravil odločitev Italije v članku z naslovom *Strada libera (Odprta pot; L'Azione*, 23. 5. 1915), končal pa z besedami: "Bolje mrtvi kot brez časti."

Vaina je odšel na bojno polje v drugem mesecu poteka vojne Italije z Avstro-Ogrsko. Doma je pustil soprogo z dvema otrokoma. Teden dni po odhodu v strelske jarko se je oglasil v časniku *L'Azione* (11. 7. 1915) z zapisom o Italiji v strelskih jarkih. V članku ni z imenom navedel vojnega območja, na katerem se je bojeval, toda omenil je, da na frontnem ozemlju prebiva "revno slovansko ljudstvo". Iz zapisa je mogoče razbrati, da je bil zaradi izdajalskih strelav pred dvema tednoma na kolono italijanskih vojakov izdan ukaz, da se s prizorišča bojev "odstranijo ti civilisti, odstranijo ti Slovani". Pri preselitvi je sodeloval tudi Vaina, in ko je videl vso nesrečo ljudi, ki so zapuščali domove, je pomislil: "Tu je nova Italija velikih dni, večna Italija, močna in plemenita." Dodal je še: "In naj gre naša obilna, nagla in srčna pomoč slovenskim ljudem ('genti slovene') srednjega toka reke Soče, noseč jim prvi bratski pozdrav družine, katere del postajajo."²⁸ Izdajalsko streljanje ("fucilate traditore"), o katerem je Vaina pisal, a ga ni doživel, se je zgodilo skoraj natanko mesec dni pred njegovim prihodom na bojišče pod Krnom. Z besedo izdajalsko je Vaina potrdil, da so na kolono ranjencev streljali italijanski vojaški dezertarji, ki so pobegli z bojišč v pogorju Krna. Očitno je, da italijanska vojaška policija te razlage ni sprejela in je krivce poiskala kar med domačini. Iz podkrnskih vasi (Krn, Vrsno, Libušnje, Smast in Kamno) so karabinjerji prignali 60 oziroma 61 mož in nato izvedli pri vasi Idrsko 4. junija 1915 decimacijo/desetkanje, se pravi, da so vsakega desetega ustrelili. Ti možje izpod Krna pa niso bili tistega dne edine civilne žrtve v spopadu ubežnikov in karabinjerjev.²⁹ Vajna o teh ubojih in umorih domačinov ni pisal.

²⁵ Eugenio Vaina de' Pava: *Democrazia cristiana italiana e la guerra (1912-1915)*. Bologna 1919, str. 141-177.

²⁶ Lorenzo Bedeschi, *Cacciaguerra nella vita religiosa e culturale del suo tempo. V: Eligio Cacciaguerra e la prima Democrazia cristiana*. 2. Roma, 1982, str. 181 (149-200). Umbrijski duhovnik Don Brizio Casciola (1871-1957) je odigral pomembno vlogo v katoliškem gibanju in v kulturnem življenju Italije.

²⁷ Prav tam, str. 178-199.

²⁸ Prav tam, str. 238-240.

²⁹ Vasja Klavora: *Koraki skozi meglo. Soška fronta - Kobarid - Tolmin 1915-1917*. Celovec-Ljubljana-Dunaj 1994, str. 82-92.

Naklonjenost do domačinov je pokazal tudi v privatnem pismu, napisanem nekaj dni (18. julij 1915) pred smrtjo: "Govorim o usodi tisočev žena, starcev in otrok ter vsega ostalega civilnega prebivalstva, ki se je moralo umakniti iz domačih krajev, kjer se odvijajo najhujši boji. V čast Italije je nujno, da se jim v taboriščih nudi moralna, gospodarska in zdravstvena pomoč ter da se ime Italije, ki je ga je zahrbtno omalovaževala avstrijska klerikalna propaganda, pokaže za vedno kot blagoslovljeno. Poskrbeti je potreba z modrostjo za odškodnine zaradi morebiti uničenega premoženja in z italijanskim dobrodelnim bratstvom zbrisati z duš in teles naših novih sodržavljanov slovanskega jezika, neizbežne sledove vojne, ki je Italija ni povzročila."³⁰

Časnik *L'Azione* (15. 7. 1915) je objavil Vainov zapis *Sette morti* (Sedem mrtvih).³¹ V njem je z imeni prikazal ozemlje, kjer se bojuje. Omenil je vzpetino Kozliak (Kožljak) in Pleca (Pleča), omenil je koto 2052 (Krnska škrbina), "jarek smrti na temno vijoličnem Rdečem robu (Rudeci Rob)" in "koničasti profil Maselnika (Moznik)". Razmišljal je o smrti ob pogledu na trupla sedmih italijanskih vojakov: "Moje življenje je na isti ravni kot njihova smrt, kot bo moja smrt jutri za ostala življenja."

Tista "smrt jutri" je prišla 21. julija 1915, ko je Vaina z alpinci bataljona Val Toce naskakoval Batognico (2163 m). Italijani so tistega dne za ceno velikih žrtev Batognico tudi osvojili in uspeh ustrezno počastili, dlje pa na tem sektorju bojišča ves čas vojne niso prodrli.

V bojih za Batognico in Šmohor je tistega dne izgubilo življenje 235 vojakov in 6 oficirjev,³² med njimi tudi Vaina. Posmrtno sta izšla še dva Vainova zapisa z bojnega polja (*L'Azione* 25. 7. in 1. 8. 1915³³). Prinašata razmišljanja o vojni, okrepljena z dokazovanjem domovinske dolžnosti in nekakšnim "vojnim patosom", z idealom, ki je posvečeval silo in je vzpodbujal željo po žrtvovanju.³⁴ Le dan pred Vaino je na soškem bojišču v Podgori pri Gorici umrl publicist in literarni kritik, leta 1884 v Ceseni rojeni Renato Serra.

Eugenio Vaina je osebnost, ki se doslej pregledih italijansko-slovenskih razmerij v desetletju pred prvo svetovno vojno na italijanski strani ni pojavljala. Zgodovinopisje je večjo pozornost namenjalo tržaško-istrskemu krogu (Ruggero Timeus Fauro), pa tudi "vocianom"/"vocevcem", kot se je imenovala skupina italijanskih intelektualcev, ki se je zbirala pri florentinski reviji *La Voce* (Enrico Elia, Scipio Slataper, Carlo in Giani Stuparich, Angelo Vivante). Vanjo pa Vaina ni sodil, toda bil je sodelavec revije. Njegove zamisli reševanja italijanske "vzhodne meje" niso bile povsem izvirne in imajo korenine v začetnih obdobjih italijanskega Risorgimenta (Giuseppe Mazzini). V začetku prve svetovne vojne in v času ita-

³⁰ Pismo objavlja tednik *L'Azione* (29. 8. 1915, št. 34-35), potem ko je bilo s komentarjem vred objavljeno v reviji *La Voce*. V objavi ima pismo datum 18. junij 1915. Na istem mestu pa komentar k pismu piše, da je bilo odposlano "našemu prijatelju malo dni pred smrtjo." Očitno gre za pomoto in je pravi datum 18. julij 1915.

³¹ Ponatis v Cesare Padovani (ur.): *Antologia degli scrittori morti in Guerra*. Firenze 1929, str. 37-42.

³² *L'Esercito italiano nella Grande guerra (1915-1918)*, vol. II, *Le operazioni del 1915* (Narrazione). Roma 1929, str. 262-264.

³³ Objava tega dne z naslovom *Una messa al campo* je bila ponatisnjena v: Cesare Padovani (ur.), *Antologia degli scrittori morti in Guerra*. Firenze 1929, str. 42-47.

³⁴ Adolfo Omodeo: *Momenti della vita di guerra. Dai diari e dalle lettere dei caduti 1915-1918*. Torino 1968, str. 162.

lijanske nevtralnosti ni bil prepričan, da bo Italija po končani vojni pridobila vsa avstrijska ozemlja, na katerih so živeli Italijani. Pomislil je tudi na ustanovitev neke vmesne države med Balkanom in Apeninskim polotokom. Kasneje, ko je bil prepričan, da bo monarhija razpadla, je videl Trst s svojim ozemljem le v Italiji, čeprav je pomislil tudi na tako imenovano jugoslovansko možnost reševanja vprašanja. Pri tem je usodo Slovencev vezal strogo na srbsko državo in srbsko javno mnenje je vplivalo na njegove odločitve. Zato je kot neustrezno spoznal razglasitev nevtralne države ob severovzhodni obali Jadrana. Zahodno slovensko ozemlje, ki ga je videl v italijanski državi, je kot vojak spoznaval samo tri tedne, saj je padel v pogorju Krna v začetku druge soške ofenzive. Ob pogledu na razmere, v katerih so živeli ljudje pod Krnom, se mu je utrnilo prepričanje, da jim more le Italija pomagati k boljšemu življenju.

Primer Eugenia Vaina vabi k primerjavi z odločitvami Scipia Slataperja, ki se je "kljub svoji prvotni oddaljenosti od nacionalističnega iredentizma končno odločil za boj proti cesarstvu in za obrambo tržaškega italijanskega sveta".³⁵ Slataper, čigar življenjsko pot zamejujeta isti letnici kot Vainovo, je padel decembra leta 1915 v okolici Podgore pri Gorici, prav tam, kjer so pred njim istega leta končali življenje publicisti in esejisti Enrico Elia iz Trsta (1890), Renato Serra (1884) iz Cesene in Alberto Caroncini (1883) iz Rima. Vainov "duhovni brat"³⁶ pesnik Giosuè Borsi (1888) iz Livorna je padel kot vojak prostovoljec 10. novembra 1915 v Zagori pri Plaveh v dolini Soče.

Branko Marušič

PUBLICIST EUGENIO VAINA DE' PAVA, FALLEN ON BATOGNICA IN THE KRN MOUNTAINS
IN 1915

Abstract

A member of the Italian Christian democracy movement Eugenio Vaina (1888-1915), son of a high ranking officer of Hungarian origins and an Italian mother, was initially dedicated to the issues of Christian morale and ethics during his short career as a publicist. But soon he redirected his attention to the Italian foreign policy and dealt principally with the issues of smaller ethnic groups in the Balkans, especially Albanians. As the World War I drew nearer and he was certain of the imminent dissolution of the Austro-Hungarian Monarchy, he focused on Venezia Giulia, namely Trieste. The conquest of this town would not be important solely because of military reasons - the annexation of Venezia Giulia would also resolve the issue of Austrian Italians. In the spirit of Giuseppe Mazzini's political programme he believed that in Italy the autonomy of non-Italian ethnic groups should be ensured. He opposed the solution of giving Trieste to some future Yugoslav state as well as the formation of a neutral state situated between Italy and the future Yugoslav state. As a supporter of the Italian participation in the war he volunteered for the Italian army. He fought at the Soča battlefield and fell during the 2nd Soča Offensive on 21 July 1915 in the Krn Mountains.

³⁵ Angelo Ara, Claudio Magris: Trst, obmejna identiteta. Ljubljana 2001, str. 124; Angelo Ara, Claudio Magris: Trieste. Un'identità di frontiera. Torino 1982, str. 64.

³⁶ Giovanna Pasini, Alcuni testi della spiritualità di Cacciaguerra comparsi su "L'Azione". V: Eligio Cacciaguerra e la prima Democrazia cristiana. 2. Roma 1982, str. 658 (633-662).

Branko Marušič

PUBBLICISTA EUGENIO VAINA DE' PAVA, CADUTO SULLA MONTAGNA BATOGNICA/
MONTE ROSSO NEL MASSICCIO DI KRN/MONTE NERO NEL 1915

R i a s s u n t o

Durante la sua breve attività pubblicistica il fiorentino Eugenio Vaina (1888-1915), figlio di un alto ufficiale di origini ungheresi e di una italiana, si occupò di problemi morali e etnici su base cristiana. Ben presto cominciò a occuparsi della politica estera italiana ed entrò nel movimento democratico cristiano. All'inizio si dedicò ai problemi delle piccole entità etniche sul territorio dei Balcani, soprattutto in Albania. Con l'avvicinamento della prima guerra mondiale, essendo convinto in un imminente crollo della monarchia austro-ungarica, il centro della sua attenzione si spostò verso la Venezia Giulia con Trieste, perché andare in questa città, secondo egli, "voleva dire infatti impegnare i belligeranti a risolvere non soltanto un predominio terrestre o navale ... ma anche tutti quei problemi di nazionalità che sono compresi soprattutto nell'agitato dell'impero austro-ungarico." Ispirato dalle idee mazziniane riteneva che alle nazionalità non italiane nei territori sulla sponda orientale dell'Adriatico sarebbe stato garantito il loro sviluppo autonomo. Riguardo la questione triestina rifiutava la cosiddetta soluzione jugoslava secondo cui sul territorio della Venezia Giulia, fra l'Italia e il futuro stato jugoslavo, si sarebbe formato uno stato indipendente. Come fervido sostenitore dell'entrata dell'Italia in guerra combattè come volontario sul fronte isontino. Morì sul massiccio del Krn/ Monte nero nell'odierna Slovenia il 21 luglio 1915.